

אהבה ויין

טדרוס אבולעאפיה כתב מאות שירי אהבה – "שירי חשק" ככינויים בימי הביניים. רובם ככולם נכתבו בנעוריו ובבגרותו בשנים שקדמו למשבר הגדול בחייו. הם משקפים בדרכים שונות את חייו הנהנתניים בימי אושרו ובטחונו. כשכנס אותם ב"גן המשלים והחידות" טען אמנם שחיברם "לא לְדַבֵּר פֶּשַׁע / וְחִלְיָה לִי מִרְשָׁע", (שם, א, עמ' 2). אף על פי כן בולט לעתים קרובות אופיים הביוגראפי וברבים מהם מורגשת חדות ההתנסות האישית בהרפתקאות אהבים. נאמנה עלינו עדותו של טדרוס עצמו, שבהיותו בנעוריו "מְפָלִי שֶׁכֶּל וְחֻקְמָה" רץ לבו "לְכָל יָפָה וְתַמָּה" ורצונו היה "לְפִיק תַּאֲוָה... מְכַל יַפֶּת מְרָאָה", בלי להבדיל "בְּזוּיָה מִקְרָה וּבֵת נְדִיב" (להלן, שיר א, 1–4). אף משורר עברי ספרדי שקדם לו לא העז להכריז כמוהו כי "בְּאַהֲבַת נְעֵרָה אֵין חֻטָּא וְאַשְׁמָה, וְאֵין רַע בְּחֻשֶׁק עֲלֵם לְעֵלְמָה"; או להשוות בין "בֵּית עֲרָבִים" שב"יוֹם הַמַּעֲשָׂה תִנְעַם, וּבְנֹת תְּבוּנָה לָהּ, וּבְזִמָּה מוֹמָה", לבין "בֵּית אֲדוּם" הנוצרית ש"לא יִקַּח זְנוּתָה לָב, הִכִּי הִיא פְּתִיּוֹת בְּזֹנוֹת...". (להלן, שיר ד). גון אישי ברור יש גם בהודאת-רגוף-ראשון שאת "תוֹרַת אֲהָבִים" עשה לדתו ותורתו, שתאוותו היא לְמוֹת בְּחֻשֶׁק ו"לְהַשְׁרֵף בְּאֵשׁ אֲהָבָה", וחפצו הוא רק ב"תַּנְפֶּת עֲגָבִים" ולהטה וב"ים אֲהָבָה" (להלן, שיר ח, 1–4).

לשון השירים היא לפעמים מעודנת ולפעמים בוטה. טדרוס עושה שמוש ברמזים ארוטיים "נועזים" בשנינות לשון כפולת משמעות, כשהוא גם משתעשע לעתים בשיבוצים-שוני-הוראה. באחד משיריו הקצרים מספר הדובר-רגוף-ראשון כי עגבה עליו יפהפיה ש"תַּחְתִּיהָ כְּאֵשׁ נִהַפְּךָ" ו"כְּאֵילוֹ מִיְקַד חֻצְבָה"; היא עוררה את תשוקתו, "זִבְעַת לְנַגְדִי יִשְׁבָּה", כדבריו, "קָמָה אֶלְמָתִי וְגַם נִצְבָה" (גן המשלים, ב, סי' תשכ"ד). "עֵינַי יַעֲלֶה הַרְהִיבוֹנִי" מתוודה הדובר, ומוסיף: "חֻצִי נִצַּב לִירוֹת לָהּ, כִּי אֵשׁ בֵּית לָהּ, שְׁלֵהֶבֶת לְהַב"; ולעצמו הוא מאחל: "... תֵּבּוּא לִי – וְיִבּוּא הַנֶּצֶב אַחַר הַלֵּהֶב" (שם, שם, סי' תשכ"ד).¹ את

1 קמָה... נצבָה בר' לו, ז. ויבוא... הלהב שופ' ג, כב (גם הלהב). "ויבוא" – לצורך המשקל, ולפי הכתוב והכוונה "ויבוא" (גן המשלים, ב, מדור הפירושים, עמ' 134).

אחד משירי-האיזור שלו סיים טדרוס בחזרה ערבית "המונית" – מעין זמרה-חזונית-זשוקים עממי של נערה שמתוקקת לאהובה וקוראת לו: "הוי, דתי! הבה / נשקני והיצמד אלי / מתחתני, ואם לא – הִיָּה מְעֵלִי" (להלן שירים 28–30). הלך הרוח במספר רב של שיריו מזכיר את אוירת החושניות החצופה והמתגרה המאפיינת חלקים נרחבים של שירת החשק הערבית, אשר אחד ממשורריה הנודעים הכריז עוד במאה השמינית כי "אין בחיבוק ואין בנשיקה חטא ואשמה"².

אף שבדרך כלל דבק טדרוס בדרכי-השיר המסורתיות, הוא הצליח לרענן את כתיבתו בדרכים שונות, כמו באירגון שורה של מטאפורות קונבנציונאליות למערכת חדשה ומפתיעה ולהלן, שירים ט, ז, בהעמדה שנונה ומשעשעת של ויכוח בין זקן לנחשקת צעירה ולהלן, שיר יא, במונולוג ארוך על כוחה האדיר של האהבה שהוא שם בפי האהבה עצמה (להלן שיר ה), בניסוח מבריק בעברית מקראית צחה של בית-שיר ערבי מפורסם, וכדומה. חן מיוחד משוך על פסקות מעוטות-בתים שהן אולי אימפרוביזציות שרשם בדחף-של-רגע, כתגובה מהירה לגירוי חולף – כגון מראה נערה ש"לה שְׁדִים עוד לא חָלוּ בָּם יָדִים", או עלמה יפהפיה שמנשקת פיות חברותיה "הַנְּקֻבֹּת" ומעוררת את קנאתו ותאוותו ולהלן, שירים יב, יד. הוא גם מיטיב לרקום מחמרים קונבנציונאליים מסכת עלילתית בלתי שגרתית, מעין סיפור אהבה שירי ארוך ומפורט שהושפע אולי מספרות המקאמות ולהלן, שיר ב.

טדרוס הוא המשורר הראשון שהכניס לשירה העברית בספרד את נושא "האהבה המעודנת" (fin amour), שהייתה אופנתית בחצרות האצולה הנוצרית באירופה. האהבה החצרנית אינה מבקשת את המימוש הגופני, ומושאה היא אישה "נכבדה" ממעמד חברתי גבוה. האהובה אינה רק יפת מראה אלא גם טובת טעם ומשכילה. בפתח הקצידה "בעודי מבלי שכל וחכמה" (להלן שיר א) מודיע הדובר – אדם מבוגר ושבע ניסיון – שבניגוד לימי נעוריו הפרועים והחטאים אין הוא מבקש עוד לספק את תאוותיו עם כל יפהפיה, בויה או נעלה. הוא מכריז שעכשיו חשקה נפשו באישה "קְבוּדָה" שאינו חדל מלהגות בה "בְּמַחְשָׁבָה מְאֹד וְכָה וְכָה / וּבְתִשְׁוֹקָה גְדוֹלָה וְעִצּוּמָה"; אך הוא מכריז כנודר: "וְלֹא אֶחְשָׁב

2 המשורר הוא בֶּשָׂאֵר בֶּן בָּרֵד.

נִגְעַ בָּהּ לְעוֹלָם / ... // וְדִי לִי בָּהּ שְׁמַע מְאֻמְרִים / עֲרָבִים וְחַוּוֹת צוֹרָה נְעִימָה". את תוכחות
מבקרו המייעצים לו לסור "מגבירות" שלעולם לא ישיגן ולבחור ב"יונה תמה" אשר תמהר
לעשות חפצו, הוא דוחה בבוז. רק אהבה שאינה תלויה בדבר תעמוד לעד – יומה נעים
וטוב חֶשֶׁק אֲשֶׁר לֹא / יְהִי נוֹסֵד עָלַי עֵז וְאִשְׁמָה". רעיונות דומים אפשר למצוא גם בקצידה
"צְבִיָּה – אֵךְ סָגוֹר לְפִי דְבִירָה" (להלן, שיר ב). אף שטדרוס יכול היה להכירם בסיפורי
אהבה מסוימים של בעלי המקאמות שקדמו לו, קרוב להניח שהושפע משירת הטורבדורים
הנוצרית. השירים אינם מעידים בהכרח על שינוי שחל בחייו ובערכיו המוסריים בהשפעת
מאסרו ועניו. אולי ביקש המשורר להוכיח כי יכולתו להביע את רעיונות האהבה החצרונת
בשפה העברית אינה נופלת מיכולת הטורבדורים להביעם בשפתם, ואולי ביקש לרצות
את הלוחמים הקנאים בפריצות שפשתה בחברת האצולה "החילונית" של טולדו. בין שירי
האהבה של המשורר היו שירי האהבה הרוחנית המיעוט. שירת החשק של טדרוס היא
שירה חושנית והדוניסטית, אנדלוסית באפיה.

טדרוס כתב גם מספר קטן יחסית של שירי יין, בעיקר בנעוריו. בצורתם, בתכנם,
ובהלך רוחם ביקש המשורר לחקות את שירת היין של גדולי המשוררים ב"תור הזהב", אך
הצלחתו היתה מוגבלת. ככל הנראה סוגתם לא משכה את ליבו ולא הציבה אתגר לכוחו
היוצר. רק לעתים רחוקות עלה בידו לרענן את החמרים המסורתיים בניסוח חדש ומקורי,
כמו בהקבילו את שבחי היין וסגולותיו לשבחי היפהפייה הנחשקת (להלן, שיר יח).

בעודי מבלי שכל וחכמה

א

בעודי מבלי שכל וחכמה / לבבי רץ לכל יפה ותמה,
 ובזמן נערות אהב עלמות / וחשק יעלות כמה וכמה,
 ולפיק תאנה היה רצונו / לבד, מכל יפת מראה וקומה,
 ולא הבדיל בזויה מיקרה / ובת נדיב כנדגלות אימה.
 5 ועת פנה זמן נער – והיה / בנוסע, ומרפבתו רתומה,
 ברע מעשי חשב לבבי / וכמעט פסחה פני כלמה –
 ושבתי מחשק עלמה, לבד אם / כבודה היא ובת מלך פנימה.
 והנה נקשרה נפשי בנפש / צביה יקרה מעש וכימה,
 צביה היא, ודמוה לשמש / ואם מכל דמות יקרה ורמה,
 10 ושם יפיה כבר פשט בתבל / ואחז פאתי מזרח וימה.
 אהבתי, ושמתי אהבתה / בבת עיני בעט ברזל רשומה,
 ואהבתה כטבעת בחותם / נתונה תוף סגור לבי ושומה,

2. אהב הלב (1). יעלות עלמות צעירות. כמה וכמה הרבה. 3. ולפיק תאנה ולספק את
 תאוותו. לבד האחד ואין בלתו. 4. מיקרה מנכבדה. נדיב אציל. כנדגלות אימה על-פי
 שה"ש 1, ד; "עניינו הרוממות והפרסמות כרוממות הדגל ופרסומו" (יונה אבן ג'נאח, "ספר
 השרשים", ערך ד.ג.ל). 5. פנה חלף. 7. ושבתי וחדלתי. לבד אם אלא אם כן. כבודה
 וכו' על פי תה' מה, יד; כאן: נכבדה וצנועה. 8. מעש ומכימה משתי קבוצות הכוכבים
 עש וכימה. 9. ואם וכו' גם אם היא נעלה על כל דימוי. 10. וימה ומערב.
 11. בעט... רשומה חרותה ולא נמחית (על פי יר' יז, א).

- והנה היא במורשי לבבי / כזר זהב בטורי אהלמה —
 אכל יום יום תענני בנודה / ולא תתן לעפעפי תנומה.
 15 ולא אקשב נגע בה לעולם — / ומה חיי אני כי אגעה בה?
 וידעתי, הכי יס-צוף ונפת / בפיה — ואני אמות בצמא.
 ודי לי בה שמע מאמרים / ערבים וחזות צורה נעימה,
 אכל די לי בעת המחשבה / תמונתה בלבי מדמה,
 הכי לו אשמעה או אהנה / אזי לא נשארה לי כל מהומה.
 20 הכי המת במראת תחיה / והכושל במליה מקימה,
 ואין חפצי בתאנתה לתענוג / גויה, רק לתענוג הנשמה.
 והן אם נעלמה מני, התוכל / היות מעין לבבי נעלמה?
 רחוקה היא, ומקרוב בכל עת / אשורנה בעין לא עצומה,
 במחשבה מאד זכה וברה / ובתשוקה גדולה ועצומה.
 25 ויש אומרים: "הלפלונית תחכה — / ובזבול היא, אמת, סהר וקמה?
 וזהר אור, תקו לתפש בידך? / ולא ידבק בידך מאומה!
 ולמה תאדיב נפשך בחשקה — / היחשק עש וכימה עש ורמה?
 התוכל לעלות לה את לשחק? / ואם תרד לה היא לאדמה?
 עזב חשקה וסורה מגבירות / ובנערות בחר יונה תמימה,
 30 אשר לפיק זממיה תמהר / ותרוץ לעשות חפצה, יהי מה,
 ולעד לא תרוץ רק לעפרה / יהי לה און להשיג לה ועצמה".

13. במורשי לבבי ברגשות לבבי. כזר זהב שמקיף ועוטף אותם (על פי שמי' כה, יא).
 אחלמה אבן יקרה (שמי' כד, יט). 14. בנודה בהתרחקותה ממני. 16. בפיה בעת
 הנשיקה. 17. ודי לי בה ואני מסתפק בעניינה. 18. בעת המחשבה כשאיני רואה או
 שומע אותה. לי מדמה מצטיירת בדמיוני. 19. הכי אכן. מהומה רוגז, מהומת-נפש.
 21. בתאותה בתשוקתי אליה. 27. תאדיב תצער ותכאיב. עש וכימה את כוכבי השמים.
 עש ורמה אדם שהוא כחרק וכתולעת. 30. לפיק זממיה למלא ולספק את תשוקותיך.
 31. תרוץ תרוץ. רק אלא רק. יהי וכו' שיהי כך כוח ועצמה להשיגה.

עֲנִיתִים: "בּוֹעֲרִים, אֵל תִּהְיֶה נָא / וְדַמּוּ נָא, תִּהְיֶה לָכֶם לְחֻמָּה!
 הַטּוֹב כִּי אֶחָשֶׁק עֲלֵמָה מֵאַיָּה / לְמַלְאֵת תַּאֲוֹת נֶעֱר, וְהוֹמָה?
 הֲלֹא כְּאֲשֶׁר תִּמְלֵא תַאֲוֹתֵי / תִּמְלֵא תַאֲוֹת כָּל בָּא בְּמִרְמָה,
 35 וְאַתְּנַחֵם בְּהַפִּיק מֵאַנְיִי – / וַיִּקְרַנִּי כְּמִקְרָה הַבְּהֵמָה.
 וְלֹעַד אֶהְבֶּה לֹא תַעֲמֹד, רַק / אֲשֶׁר תִּהְיֶה תְלוּיָה עַל בְּלִימָה!
 וַיִּמָּה נְעִים וְטוֹב חָשֶׁק אֲשֶׁר לֹא / יִהְיֶה נֹסֵד עָלַי עוֹן וְאֲשָׁמָה –
 וְחָשֶׁק בּוֹעֲרִים חָשֶׁק בְּתַבֵּל / וְחָשֶׁק רוֹזְנִי תַבֵּל מְזֻמָּה".

32. תהבלו תדברו הבלים. 33. מאוה וכו' המשתוקקת והומה לספק תאוות נעורים.
 36. ולעד וכו' אהבה (חושנית) לא תתקיים לעד, אלא רק אהבה "רוחנית". 38. בוערים
 סכלים, נבערים מדעת. בתבל בתועבה (על פי ויק' יח, כג), במעשה זימה. מזמה חכמה
 ודעת (על פי מש' א, ד).